
Literatura estońska ostatnich lat

Recent Estonian Literature

Marta Perlikiewicz

Jeśli za współczesną literaturę uznać dzieła wydane w XXI wieku, do roku 2021 na estońskim rynku ukazało się ponad pięć tysięcy pozycji Książkowych rodzimych autorów, a do dnia dzisiejszego ilość ta odpowiednio wzrosła. Półżartem można stwierdzić, że w tym małym kraju pisarzy jest więcej niż czytelników, pisanie książek stało się modne. Jakość książek jest jednak różna, gatunki literackie się mieszają. Jak więc oddzielić ziarna od plewy? Pewnym kryterium są z pewnością nagrody literackie, lecz tych w Estonii co roku autorzy otrzymują około pięćdziesięciu i za każdą nagrodą stoi subiektywna decyzja kilku osób. Weryfikacji literackich tytułów może też służyć ranking najpopularniejszych książek, ale gusta czytelników i jury nie zawsze się pokrywają, poza tym do bibliotek przychodzą również uczniowie po lektury obowiązkowe. Pewien obraz wyłoni się zapewne po zerknięciu na ranking najlepiej sprzedających się tytułów, przy czym nakład książek jest niewielki, a książki drogie. Dzieło wydane w nakładzie tysięcy egzemplarzy to już niewątpliwie bestseller. Decyzję o zakupie literatury pięknej determinuje cena oraz chwilowa moda.

If we consider works published in the 21st century as contemporary literature, over five thousand books by native authors had been released in the Estonian market by 2021, and this number has continued to grow. Half-jokingly, one could say that in this tiny country, there are more writers than readers, and writing books has become fashionable. However, the quality of books varies, and literary genres are blending. So how can we separate the wheat from the chaff? Literary awards can certainly serve as a criterion, but each year in Estonia, authors receive about fifty such awards, each based on the subjective decision of a few individuals. Rankings of the most read books can also serve to verify literary titles, but readers' tastes and those of juries do not always align. Furthermore, libraries are also frequented by students looking for required readings. A clearer picture may emerge from glancing at the best-selling titles list, though print runs are small and books expensive. A book with a print run of a thousand copies is undoubtedly a bestseller. The decision to purchase fiction is influenced by price and current trends.

Kryminały z prowincją w tle

Ważnym gatunkiem literackim, który niezmiennie cieszy się popularnością, oczywiście nie tylko w Estonii, jest powieść kryminalna. Niekoronowanym królem tej literatury jest obecnie Indrek Hargla, pisarz bardzo produktywny, autor powieści, opowiadań, sztuk teatralnych, scenariuszy filmowych i seriali telewizyjnych, w latach dwutysięcznych ogromną popularność zdobył dzięki serii Kryminatów historycznych. Akcja toczy się w piętnastowiecznym Tallinnie, a głównymi bohaterami są Melchior Wakenstede, aptekarz, specjalista od zagadek kryminalnych, w ostatnich tomach serii również jego syn mieszkający w Niemczech. Czytelnicy tak pokochali opowieść o Melchiorze, że powstały aż trzy adaptacje filmowe. Innym autorem znanym miłośnikom kryminatów jest niewątpliwie Joel Jans z debiutanckim zbiorem *Rõngu roimad* (Przestępstwa w Rõngu, 2023). Również tu akcja osadzona jest w przeszłości, na początku XIX wieku, a zagadki kryminalne rozwiązuje pastor z Rõngu, miasteczka na południu Kraju. Tę estońską wersję ojca Browna krytyka przyjęła bardzo przychylnie. Można odnieść wrażenie, że powieści kryminalne z prowincją w tle zdomowały się w Estonii – inni również przenieśli akcję swoich powieści w strony rodzinne. Na przykład pochodząca z wyspy Muhu pisarka Katrin Pauts – w jej książkach pojawia się ponadto sąsiadująca z Muhu Sarema. Druga pod względem wielkości estońska wyspa, Hiiuma, też nie została pominięta – na niej rozpoczyna się akcja wydanego w ubiegłym roku debiutanckiego kryminału Andresa Adamsona *Sootuks teised saared* (Zupełnie inne wyspy, 2023) – powieść osadzona w realiach historycznych XVIII wieku. Seria książek kryminalnych Aina Küttä przenosi nas z kolei do dziewiętnastowiecznej Virumaa Zachodniej, zagadki mordstwa rozwiązuje Paul Aleksander Eduard von Fock, właściciel dworu w Sagadi. Kolejną autorką kryminatów zasługującą na wzmiankę jest Birk Rohelend i jej trzy powieści, z których ostatnia *Kes tappis Otto Mülleri* (Kto zabił Otto Müllera, 2021) doczekała się głośnej ekranizacji z czołowymi aktorami w roli głównej.

Crime Novels with a Provincial Backdrop

An important literary genre that remains popular, not only in Estonia, is the crime novel. The uncrowned king of this genre is currently Indrek Hargla, a very productive writer known for novels, short stories, plays, film scripts, and TV series. He gained enormous popularity in the 2000s with a series of historical crime novels. The action takes place in the 15th-century Tallinn, with the main characters being Melchior Wakenstede, a pharmacist specializing in criminal puzzles, and in the later volumes, his son who lives in Germany. Readers loved the Melchior stories so much that three film adaptations were made. Another author known to crime fiction enthusiasts is Joel Jans, with his debut collection *Rõngu roimad* (*Rõngu Crimes*, 2023). This story is also set in the past, in the early 19th century, and the crime puzzles are solved by a pastor from Rõngu, a town in southern Estonia. This Estonian version of Father Brown was warmly received by critics. It seems that crime novels with a provincial backdrop have found a home in Estonia, with other authors also setting their stories in their hometowns. For example, writer Katrin Pauts, originally from Muhu Island, incorporates both Muhu and the neighbouring Saaremaa into her books. Estonia's second-largest island, Hiiuma, was by no means overlooked either – the action of Andres Adamson's debut crime novel *Sootuks teised saared* (*Completely Different Islands*, 2023), set in the historical context of the 18th century, begins there. Ain Kütt's series of crime novels takes us to 19th-century Western Virumaa, where Paul Aleksander Eduard von Fock, owner of the Sagadi estate, solves murder mysteries. Another noteworthy crime author is Birk Rohelend, whose three novels, the latest being *Kes tappis Otto Mülleri* (*Who Shot Otto Müller*, 2021), have been adapted into a widely acclaimed film starring top actors.

Historical Literature

It is no coincidence that many recently published crime novels also include the historical novel genre.

Literatura historyczna

To nie przypadek, że do większości wydanej w ostatnim czasie literatury kryminalnej należą też powieści historyczne. W literaturze estońskiej zawsze zajmowały czołowe miejsce. Znani pisarze XIX i pierwszej połowy XX wieku: Eduard Bornhöhe, Eduard Vilde, Mait Metsanurk, Karl August Hindrey, Hugo Raudsepp, August Mälk, Gert Helbemäe, Karl Ristikivi, a przede wszystkim postać sztandarowa literatury drugiej połowy minionego stulecia – Jaan Kross – zapoczątkowali silną tradycję powieści historycznej. Trwa ona po dziś dzień. Zdaje się, że wspomniane uprzednio kryminalne powieści historyczne są obecnie jej okrętem flagowym, choć znajdziemy też inne gatunki. Jedną z bardzo popularnych i najczęściej tłumaczonych powieści historycznych ostatnich lat są *Mesilased* (Pszczoly, 2012) Meelisa Friedenthala. Na podstawie wewnętrznych monologów i rozmów głównego bohatera, Laurentiusa Hylasa, podróżującego z tallińskiego portu do tartuskiego uniwersytetu, prześledzimy sytuację w Inflantach XVII wieku. Kolejna książka Friedenthala *Punkti ümber* (Wokół punktu, 2023) opowiada historię Friedricha Jürgensona – artysty, śpiewaka i reżysera filmowego na tle wydarzeń pierwszej połowy XX wieku: I wojny światowej, rewolucji, nowych „izmów”. W roku 2023 Friedenthalowi przyznano za to dzieło nagrodę literacką fundacji Eesti Kultuurkapital. Do tradycyjnych powieści historycznych zaliczają się *Kuningas* (Król, 2018) i *Foogt* (Zarządca, 2023) Mehisa Tulka o zbrojnym powstaniu na Saremie w noc św. Jerzego (1343–1345), powieść *Katkurong* (Pociąg dżumy, 2023) Reina Rauda (nagroda literacka im. A. H. Tammsaare, 2024) o panującej na początku XX wieku epidemii dżumy w Mandżurii oraz *Tunnistaja* (Świadek, 2023) Katrin Laur (nagroda literacka im. Jaana Kroosa, 2023). Autorka szczegółowo opisuje życie i działalność niemieckiego biskupa Eduarda Profitlichha w Tallinnie, a przy okazji życie duchownych w latach trzydziestych ubiegłego wieku.

Osobną grupą w omawianym gatunku literatury są kroniki historyczne przedstawiające zapis

Historical novels have always held a prominent place in Estonian literature. Renowned writers of the 19th and early 20th centuries, such as Eduard Bornhöhe, Eduard Vilde, Mait Metsanurk, Karl August Hindrey, Hugo Raudsepp, August Mälk, Gert Helbemäe, Karl Ristikivi, and the iconic figure of the latter half of the past century, Jaan Kross, established a strong tradition of historical novels. This tradition continues to this day. The aforementioned historical crime novels seem to be its flagship, though other genres can be found as well. One of the very popular and most frequently translated historical novels of recent years is Meelis Friedenthal's *Mesilased* (*The Bees*, 2012). Through the inner monologues and conversations of the main character, Laurentius Hylas, traveling from Tallinn's port to Tartu University, we trace the situation in the 17th-century Livonia. Friedenthal's next book, *Punkti ümber* (*Around the Point*, 2023), tells the story of Friedrich Jürgenson – an artist, singer, and film director against the backdrop of the early 20th century events: World War I, revolutions, and new 'isms'. Friedenthal received the Eesti Kultuurkapital Literary Award for this work in 2023. Traditional historical novels include Mehhis Tulk's *Kuningas* (*King*, 2018) and *Foogt* (*Steward*, 2023) about the armed uprising on Saaremaa during St. George's Night (1343–1345), Rein Raud's *Katkurong* (*Plague Train*, 2023) about the early 20th-century plague epidemic in Manchuria, which won the A. H. Tammsaare Literary Award in 2024, and Katrin Laur's *Tunnistaja* (*The Witness*, 2023), which received the Jaan Kross Literary Award in 2023. The author details the life and activities of the German bishop Eduard Profitlich in Tallinn, alongside the lives of clergy in the 1930s.

A separate group in the discussed genre of literature are historical chronicles depicting the history of a family or a particular place. The most well-known example of this type of novel in recent years is Vahur Afanasjev's widely awarded *Serafima ja Bogdan* (*Serafima and Bogdan*, 2017), which received the Estonian Writers' Union Award in 2017 and the Eesti Kultuurkapital Award in 2018. The work traces the fate of Estonian Old Believers who lived by Lake Peipus from the end of World

historii rodziny lub danej miejscowości. Najbardziej znanym przykładem tego typu powieści ostatnich lat jest szeroko nagradzana *Serafima ja Bogdan* (Serafima i Bogdan, 2017) Vahura Afanasjewa (Nagroda Stowarzyszenia Pisarzy Estońskich w 2017 i fundacji Eesti Kultuurkapital w 2018 roku). W utworze prześledzimy losy estońskich staroobrzędowców zamieszkujących od zakończenia II wojny światowej do rozpadu ZSRR tereny nad jeziorem Pejpus. Powieść bardzo szybko po publikacji zdobyła rozgłos, na jej kanwie powstało też przedstawienie teatralne.

Folklor i mitologia w powieści fantastycznej

Jednak jeden z najpopularniejszych obecnie estońskich pisarzy Andrus Kivirähk jest mistrzem literatury fantastycznej. Jego inspirowane mitologią i folklorem powieści zawojowały rynek w Estonii i w innych krajach, w Polsce ukazały się *Człowiek, który znał mowę węży* (Mees, kes teadis ussisõnu, Marpress 2020) oraz *Listopadowe porzeczki* (*Rehepapp ehk November*, Wydawnictwo Literackie 2021) w przekładzie Anny Michalczyk-Podlecki. Akcja pierwszej rozgrywa się w bliżej nieokreślonych czasie i przestrzeni. To utwór ponadczasowy o walce starego z nowym, poszukiwaniu własnej tożsamości i zerwanym przymierzu człowieka z przyrodą. Fabułę *Listopadowych porzeczek* Kivirähk osadził w dziewiętnastowiecznej wsi estońskiej, w której chłopci służyli na dworze u Niemca. Autor stworzył naturalistyczną rzeczywistość z elementami mitologii estońskiej: przywołał do życia Kratty – duchy zmarłych. Dostały duszę, gdy chłopci podpisali z diabłem cyrograf, sprytnie go jednak oszukałi, bo zamiast krwi użyli soku z porzeczek... Na podstawie *Listopadowych porzeczek* powstały film i komiks w dwóch częściach. Inną pozycją z elementami groteski i absurdu jest powieść futurystyczno-polityczna *Gogolowe disco* w przekładzie Anny Michalczyk-Podlecki (*Gogoli disko*, Marpress 2022) Paavo Matsina. W tej dystopii Gogol zmartwychwstaje w estońskim mieście Viljandi należącym jednak do... Imperium Rosyjskiego!

War II to the dissolution of the USSR. The novel quickly gained fame after publication, and a theatre performance based on it was also created.

Folklore and Mythology in Fantasy Novels

However, one of the most popular Estonian writers today, Andrus Kivirähk, is a master of fantasy literature. His mythology and folklore-inspired novels have conquered the market in Estonia and other countries. In Poland, *The Man Who Spoke Snakish* (2015, English trans. by Christopher Moseley) and *Rehepapp ehk November* (Old Barney or November, 2000) were published in translations by Anna Michalczyk-Podlecki. The first story takes place in an unspecified time and place, dealing with the timeless theme of the struggle between the old and the new, the search for identity, and the broken alliance between man and nature. Kivirähk set the plot of *Rehepapp ehk November* in a 19th-century Estonian village, where peasants served a German manor. The author created a naturalistic reality with elements of Estonian mythology, bringing the spirits of the dead, known as Krattid, to life. The Krattid were given a soul when the peasants signed a pact with the devil cleverly deceiving him by using currant juice instead of blood... Based on *Rehepapp ehk November*, a film and a two-part comic were made. Another work with elements of grotesque and absurd is Paavo Matsin's futurist-political novel *Gogol's Disco* (2019, English trans. by Adam Cullen), translated into Polish by Anna Michalczyk-Podlecki. In this dystopia, Gogol is resurrected in the Estonian town of Viljandi, which belongs to the... Russian Empire!

Autobiographies

Autobiographical novels with a touch of nostalgia occupy a very important place in Estonian literature. A prominent example is the trilogy *Seltsimees laps* (Comrade Kid, 2018) by Leelo Tungal. In Poland, the first part, *Seltsimees laps ja suured inimesed* (Comrade Kid and the Grownups, 2016), translated

Autobiografie

Bardzo ważne miejsce w literaturze estońskiej zajmują powieści autobiograficzne z nutką nostalgii. Do tej kategorii należy niewątpliwie trylogia *Seltsimees laps* (Mała towarzyszka, 2018) Leelo Tungal. W Polsce dotychczas ukazała się jej pierwsza część *Mała towarzyszka i dorośli* (*Seltsimees laps ja suured inimesed*, KEW, 2022) w przekładzie Marty Perlikiewicz, a druga jest w przygotowaniu. Akcja toczy się w stalinowskiej Estonii lat pięćdziesiątych, losy małej narratorki i jej rodziny spletają się z historią i polityką tamtych lat: matka zostaje zestana do łagru za rzekomą zdradę radzieckiej ojczyzny. Mimo przedstawionych okropieństw i absurdów epoki stalinowskiej, tekst tchnie serdecznością i optymizmem. Film nakręcony na kanwie trylogii pod tym samym tytułem pokazywany jest rokrocznie z okazji najważniejszych świąt państwowych. O czasach i problemach lat późniejszych, bo siedemdziesiątych ubiegłego wieku, opowiada *Taevatrepp* (Schody do nieba, 2019) Marta Kivastika. Głównym bohaterem powieści jest nastolatek z Tartu, stalinowskie represje zastąpiło tu zachłyśnięcie się kulturą Zachodu symbolizowanego przez szerokie nogawki spodni, gumę balonową i Led Zeppelin. Na podstawie tej książki również nakręcono film. Muzyk i gwiazdor telewizyjny Mihkel Raud w bestsellerze *Musta pori näkku* (Brudnym błotem w twarz, 2008) spisuje odważne, szczere i bardzo osobiste zwierzenia, wspomina muzyków rockowych i tętniący rockiem Tallinn lat osiemdziesiątych. Podobnie ma się sprawa w przypadku debiutu polityka Svena Miksera *Vareda* (2023) – po publikacji momentalnie stał się bestsellerem. Główny bohater to też poszukujący siebie młody człowiek, który po śmierci mentora i wskutek zawitych problemów rodzinnych ucieka do opuszczonego dworku i oddaje się malarstwu.

Realizm magiczny i surrealizm

Obok powieści kryminalnej i historycznej na uwagę zasługują utwory z nurtu realizmu magicznego, a takie też znajdziemy we współczesnej literaturze

by Marta Perlikiewicz, has been published, with the second part in preparation. The action takes place in Stalinist Estonia in the 1950s, intertwining the fate of the young narrator and her family with the history and politics of the time: the mother is sent to a gulag for alleged betrayal of the Soviet homeland. Despite the depicted horrors and absurdities of the Stalinist era, the text exudes warmth and optimism. The film based on the trilogy, under the same title, is shown annually during major national holidays. Mart Kivastik's *Taevatrepp* (Stairway to Heaven, 2019) discusses a later decade, the 1970s, focusing on a teenager from Tartu. Stalinist repression is replaced here by a fascination with Western culture symbolized by wide-legged trousers, bubble gum, and Led Zeppelin. A film has also been made based on the book. Musician and TV star Mihkel Raud in the bestseller *Musta pori näkku* (Dirt in Your Face, 2008) writes bold, honest, and very personal confessions, reminiscing about rock musicians and the rock-infused Tallinn of the 1980s. Similarly, the debut of politician Sven Mikser entitled *Vareda* (2023) quickly became a bestseller. The main character is also a self-seeking young man who, after the death of his mentor and as a result of intricate family problems, escapes to an abandoned manor house and devotes himself to painting.

Magical Realism and Surrealism

In addition to crime and historical novels, works in the genre of magical realism also deserve attention, and such can be found in contemporary Estonian literature. A good example is the short story collections by Piret Raud, the sister of the aforementioned Rein and Mihkel Raud. Her stories are thoroughly realistic, tinged with absurdity and a sense of impending disaster. The collections *Kaotatud sõrmed* (Lost Fingers 2020) and *Nimepanija* (The Namer, 2022) stand out. In the Polish edition a selection of short stories from these volumes was published in June this year in the publishing house Warsztaty Kultury in Lublin, translated by Marta Perlikiewicz under the title

estońskiej. Dobrym przykładem są zbiory opowiadań Piret Raud, siostry wspomnianych wyżej Reina i Mihkela Raudów. Jej historie są na wskroś realistyczne, zaprawione absurdem i tchnące katastrofizmem. Mowa o tomikach *Kaotatud sõrmed* (Zgubione palce, 2020) oraz *Nimepanija* (Mianodawca, 2022). W polskim wydaniu wybór opowiadań z tych tomików ukazał się w czerwcu tego roku w wydawnictwie Warsztaty Kultury w Lublinie w przekładzie Marty Perlikiewicz pod tytułem *Najprzyjemniejsza chwila dnia*. Imaginacja miesza się z rzeczywistością, fabuła często toczy w miłej atmosferze w trakcie wieczoru świętojańskiego, przedstawienia lalkowego, na wakacjach u babci, ale teksty ujawniają drugie dno: każda pozornie surrealistyczna opowiadka skrywa konflikt jednostki z kolektywem, nieprawidłowości w relacjach międzyludzkich, a nawet zaburzenia osobowości. Ułomność bohaterów przekłada się na konkretną sytuację w surrealistycznej scenarii.

Niniejsze zestawienie bynajmniej nie wyczerpuje tematu, trudno na paru stronach w sposób uporządkowany dokonać przeglądu współczesnej literatury estońskiej uwzględniającego wszystkie obecnie panujące tendencje. Ukazałam jedynie powierzchowny szkic twórczości wybranych pisarzy ostatnich lat na tej jakże barwnej i arcykawkowej literackiej scenie.

Najprzyjemniejsza chwila dnia (The Most Pleasant Moment of the Day). Imagination mingles with reality, the action often takes place in a pleasant atmosphere during Saint John's Eve, a puppet show, or a holiday at grandma's, but the texts reveal a deeper layer: each seemingly surreal tale hides a conflict between the individual and the collective, irregularities in human relationships, and even personality disorders. The flaws of the characters translate into specific situations in a surreal setting.

This overview certainly does not exhaust the topic; it is difficult to systematically review contemporary Estonian literature and cover all current trends in a few pages. I have only presented a superficial sketch of the works of selected writers from recent years on this colourful and fascinating literary scene.